

Zbigniew Jacuński, Wojciech
Świątkiewicz, *Diecezja
sosnowiecka w latach 1992–2017.
Studium socjograficzne*, Progres,
Sosnowiec 2017, 251 ss.

Zdzisław Gębołyś

INSTYTUT FILOZOFII
UNIwersytet KAZIMIERZA WIELKIEGO
W BYDGOSZCZY
ORCID: 0000-0001-6322-478X

W 1992 r. na mocy bulli papieża Jana Pawła II został wprowadzony w Polsce nowy podział administracyjny dla Kościoła katolickiego. Była to największa jego reorganizacja w Polsce od 1945 r. Jej naczelną zasadą było „zbliżenie biskupów do wiernych”. Zgodnie nią doszło do znacznego zmniejszenia powierzchni terytorialnej archidiecezji i diecezji. W wyniku zmian w Polsce powstało 39 jednostek administracyjnych (14 archidiecezji, w tym archidiecezja łódzka podlegająca bezpośrednio Stolicy Apostolskiej, 25 diecezji). 12 lat później, w 2004 r. doszły jeszcze dwie (diecezje bydgoska i świdnicka), a w Łodzi ustanowiono metropolię (w skład której weszły archidiecezja łódzka i diecezja łowicka). Na mocy bulli powstało 14 nowych diecezji, a wśród nich – diecezja sosnowiecka, najmniejsza pod względem powierzchni (2 tys. km kw.) i jedna z mniejszych pod względem takich wyznaczników, jak dekanaty, parafie, księża i wierni. W skład diecezji sosnowieckiej weszły miejscowości i znajdujące się na ich terenie dekanaty: z dotychczasowej diecezji częstochowskiej – Będzin, Czeladź, Dąbrowa Górnicza,

Łazy, Sączów, Sosnowiec, Siewierz; z diecezji kieleckiej – Wolbrom, Olkusz, Pilica, Sułoszowa; z archidiecezji krakowskiej – Jaworzno. Historycznie rzecz biorąc, swoimi granicami nowa diecezja objęła ziemie Małopolski Zachodniej, które po kongresie wiedeńskim (1815), z wyjątkiem Jaworzna, przypadły carskiej Rosji. Geopolityczne położenie, na styku granic zaborów rosyjskiego, pruskiego i austriackiego, odcisnęło piętno na tożsamości tej niewielkiej połaci ziemi, przeobrażając wcześniej, do czasów zaborów, słabo zaludniony, przeważnie rolniczy obszar w region, który stał się miejscem intensywnych przemian o charakterze urbanistycznym i industrialnym, a jednocześnie będących ich pochodną przemian w strukturze społecznej i demograficznej. W rezultacie tych procesów powstał nowy region, Zagłębie Dąbrowskie, który nazwę zawdzięcza Józefowi Cieszkowskiemu, nadzorującemu w połowie XIX wieku kopalnię węgla kamiennego na tym terenie. W miejscu tym historia, mieszając się z nowym łaodem politycznym, ekonomicznym i społecznym, wytworzyła „twór” wyjątkowy, swego rodzaju „kocioł”, w którym przez niewiele ponad 100 lat pośpiesznie „warzyła” się nowa rzeczywistość. Jak się okazało, tak silna, że dała początek tożsamości nowego, choć starego regionu. Dalsze burzliwe losy tej ziemi, po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu przez Polskę niepodległości, paradoksalnie tę tożsamość tylko ugruntowały, co znalazło swój wyraz w historycznej decyzji głowy Kościoła rzymskokatolickiego.

Wspominamy w kilku zdaniach okoliczności i uwarunkowania, które dały początek Zagłębiu Dąbrowskiemu, z okazji pojawienia się w druku nowej pozycji wydawniczej sosnowieckiego wydawnictwa Progres – dzieła dwójki autorów, Zbigniewa Jacuńskiego i Wojciecha Świątkiewicza, poświęconego diecezji sosnowieckiej w latach 1992–2017. Książka jest pierwszym opisem, w tak nakreślonych ramach czasowych, diecezji Kościoła rzymskokatolickiego, przy tym próbą oceny jej dokonań i osiągnięć. Autorzy zrealizowali ten zamiar,

umieszczając zebrany materiał badawczy w 10 rozdziałach, w tym w dziewięciu numerowanych oraz jednym dodatkowym. Dopełnieniem całości są materiały informacyjno-pomocnicze: aneks, bibliografia czy spis ilustracji znajdujących się pracy. Tak pomyślana kompozycja każe nam traktować opiniowane dzieło jako książkę naukową, pomimo braku w niej wstępu, elementu obowiązkowego w publikacjach tego rodzaju. Wstępną część pracy, poprzedzającą temat zasadniczy, stanowią dwa rozdziały, w których autorzy charakteryzują region, jego geografię i historię. Badacze, idąc śladem innych opracowań na temat Zagłębia Dąbrowskiego, wyjaśnili pochodzenie nazwy regionu, wzbogacając aspekt kulturowy opisu o garść literaturoznawczych impresji obrazujących obecność w literaturze pięknej strof opiewających trud górników wydobywających w pocie czoła węgiel kamienny w kopalniach Zagłębia Dąbrowskiego.

Trzon rozprawy poświęconej diecezji sosnowieckiej tworzy sześć rozdziałów mieszczących w sobie opis socjologiczny oraz religioznawczy. Punktem wyjścia dla dalszych partii jest socjograficzna charakterystyka regionu (rozdział 3), w której – głównie w formie tabelarycznej – została przedstawiona ludność diecezji sosnowieckiej w ujęciu statystycznym, ze szczególnym zwróceniem uwagi na dynamikę zmian w obrębie największych miast diecezji w różnych konfiguracjach (miast i gmin). Przyjęty porządek opisu, pokrywający się z ustrojem administracyjnym kraju i diecezji, byłby z pewnością pełniejszy, gdyby statystyka pokazywała również strukturę administracyjną Kościoła, w której jednostkami podstawowymi są parafie i dekanaty.

Diecezja sosnowiecka, jej wnętrze, organizacja (w pewnym stopniu) i działalność, została opisana na kartach książki w sześciu rozdziałach. Kościół to my, wierni. Taką przekaz zdaje się wyłaniać z rozdziałów 5 i 6, charakteryzujących religijność w diecezji sosnowieckiej. To ona, widziana perspektywy socjologicznej, jest treścią rozdziału 4 traktującego o uczestnictwie w praktykach religijnych

(*dominicales*) oraz liczbie wiernych przyjmujących sakramenty święte (*communicantes*). Oba wskaźniki, będące wyrazem faktycznego zaangażowania wiernych w życie religijne, zostały zobrazowane na podstawie danych źródłowych kurii biskupiej diecezji sosnowieckiej za rok 2015. Pogłębiona analiza statystyczna, ujęta przeważnie w formie tabel oraz wykresów, pokazuje nam na poziomie dekanatów oraz wybranych miast i subregionów diecezji tendencje rozwoju. Brakuje jednak w tej charakterystyce tła porównawczego, jakim byłyby dane z lat wcześniejszych, czy też z diecezji sąsiadujących z sosnowiecką.

Rozdział 5 nakreśla obraz życia religijnego diecezji sosnowieckiej. Składa się na nią analiza statystyczna wyrażona poprzez wskaźniki bezwzględne oraz względne. Dowiadujemy się między innymi, ilu katolików liczą poszczególne dekanaty i jaki te liczby stanowią odsetek mieszkańców całego obszaru diecezji. Ciekawych wniosków dostarcza lektura kolejnych graficznych charakterystyk: o liczbie wiernych przypadających na jednego duszpasterza, małżeństwach sakramentalnych i związkach niesakramentalnych, liczbie pogrzebów i chrztów. W rozdziale tym autorzy dotykają też dwóch innych warstw: historycznej i kulturowej. Historyczne, jak się wydaje, dość krótkie, a przez to niepełne, enuncjacje pokazują skomplikowaną materię wyznaniową regionu, na którego kształcie odcisnęli swoje piętno najpierw zaborca rosyjski, a następnie komunistyczni władcy. Dla jednych i drugich Kościół rzymskokatolicki, symbol polskości i trwania w wierze, był jeśli nawet nie wrogiem, to przeciwnikiem, któremu mniej lub bardziej skutecznie „uprzykrzano” życie na różne sposoby. Wymiar kulturowy został pokazany poprzez spektrum postaw wobec *sacrum*, obecnych w życiu wiernych diecezji sosnowieckiej: autodeklaracje wiary i praktyk religijnych, stosunek do wartości moralno-religijnych, kultywowanie zwyczajów kulturowych i kulturowo-religijnych.

W kolejnych trzech rozdziałach (6, 7, 8) autorzy starają się przedstawić diecezję sosnowiecką od strony

instytucjonalnej. Niezmiernie interesujące, z punktu widzenia opisywanego przedmiotu, są rozdziały 6–9. Zawarli w nich autorzy charakterystykę potencjału diecezji sosnowieckiej (6–8) oraz jej dzieł charytatywnych (9). Zaczęli opis od studentów Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Sosnowieckiej z siedzibą w Częstochowie, słusznie wychodząc z założenia, że w nich właśnie tkwi siła Kościoła, że oni są jego przyszłością. Analiza socjograficzna (struktury społecznej) kandydatów do stanu duchownego, z uwzględnieniem kilku kryteriów (miejsce pochodzenia, wykształcenie rodziców), przeprowadzona została tym razem w szerszej perspektywie czasowej, obejmującej lata 2000–2016. Dostarcza zatem szeregu wniosków na temat religijności mieszkańców diecezji, w szczególności wiedzy o cechach społecznych studentów, znaczeniu rodziny i parafii w ich życiu. Żałować należy jedynie, że nie zawarto informacji o motywach wstąpienia do seminarium. Rozdział 7 traktuje o zakonach i instytucjach życia konsekrowanego działających w diecezji sosnowieckiej i ma formę wykazu męskich i żeńskich zakonów. Rozdział 8 zapoznaje czytelnika ze stanem nauczania religii w szkołach diecezji sosnowieckiej. Aż 13 spośród 19 stron tego rozdziału zajmują ogólne rozważania na temat roli katechezy w misji Kościoła. Dopiero z kolejnych akapitów możemy się dowiedzieć, jak przebiega realizacja założeń w diecezji sosnowieckiej, poprzez zwięzły, najczęściej tabelaryczny opis stanu katechezy w diecezji w roku szkolnym 2015/2016. Podobny dysonans poznawczy zauważalny jest w rozdziale 9 poświęconym działalności charytatywnej, gdzie aż 11 stron zajmują rozważania na temat znaczenia działalności charytatywnej w życiu Kościoła, a pozostałe zawierają opis programów charytatywnych realizowanych w diecezji (Rodzina, pomoc żywnościowa, praca oświatowa, wolontariat, współpraca z Wyższą Szkołą Biznesu w Dąbrowie Górniczej).

Przy publikacjach jubileuszowych rodzi się pytanie o ogólny bilans dokonań, czy jest pozytywny, negatywny,

czy może „pół na pół”. Pojawiają się też pytania szczegółowe dotyczące instytucji działających w diecezji, duchowieństwa, wiernych. Próżno szukać podobnego podsumowania w książce. Poziom diagnozy jest zdecydowanie zbyt ogólny. Widocznie autorzy uznali, że wystarczy uwagi i komentarze zamieszczone w poszczególnych rozdziałach. Spróbujmy wyręczyć ich, aby tym sposobem, choćby w kilku zdaniach, na podstawie zebranego materiału, przedstawić kondycję diecezji sosnowieckiej. Podlega ona w zasadzie podobnym procesom jak inne, siostrzane jednostki administracyjne Kościoła katolickiego w Polsce. Socjograficzny ogląd nie pozostawia wątpliwości. W przeciągu 25 lat ubyło aż 10,4% mieszkańców diecezji. Statystyczny, ograniczony do jednego roku obraz religijności w diecezji sosnowieckiej nie pozwala na głębszą analizę. Musimy się zadowolić konstatacją, że ok. 27% diecezjan uczestniczy w praktykach religijnych, a ok. 11% – przyjmuje sakramenty święte. Rozkład statystyczny w podziale według dekanatów potwierdza wcześniej już poznaną tendencję o wysokim poziomie *dominantes* i *communicantes* w dekanatach należących wcześniej do archidiecezji krakowskiej, i niską – dla dekanatów Zagłębia Dąbrowskiego. Brak danych z gmin wiejskich nie przeszkadza w konstatacji o głębszej religijności na tych obszarach w stosunku do terenów miejskich. Trudno się nie zgodzić z autorami, że rozległość i intensywność praktyk religijnych pozostaje w wyraźnym związku z poziomem wykształcenia, wiekiem, miejscem w strukturze społecznej Kościoła, stopniem akceptacji i autoidentyfikacji z doktryną religijną. Szkoda, że takiej analizy nie ma w książce.

W portrecie diecezji sosnowieckiej nie mogło zabraknąć też jej statystycznego obrazu. W świetle danych Wydziału Duszpasterstwa Kurii Diecezjalnej w Sosnowcu w liczbach bezwzględnych i względnych liczba katolików nie wypada najgorzej, oscylując pomiędzy 89,2 (Czeladź, parafia Stanisława BM) a 94,73% (Sułoszowa). Spojrzanie na odsetek katolików poprzez pryzmat dekanatów

potwierdza dane uzyskane nt. religijności w diecezji. Największy odsetek katolików (98,3%) przypada na region olkusko-wolbromski, najniższy – na dekanat czeladzki (89,3%). Jak się wydaje, nie ma na ten stan bezpośrednio wpływu ani liczba księży (7–24), ani też wiernych przypadających na jednego duszpasterza, choć w podobnych analizach zwykło się doszukiwać takich zależności. Więcej o religijności wiernych diecezji mówią praktyki niedzielne, przyjmowanie sakramentów oraz dwie kolejne statystyki. Pierwsza pokazuje stosunek małżeństw sakramentalnych do związków niesakramentalnych. Liczby zawarte w tabeli nie wyglądają jakoś dramatycznie, nawet jeżeli odsetek związków niesakramentalnych przekracza 10%, jak to ma miejsce w Czeladzi, Dąbrowie Górniczej (Matka Boska Anielska), Jaroszowcu i Sosnowcu (św. Barbara, św. Jadwiga Śląska). Gdyby autorzy sięgnęli po dane urzędu stanu cywilnego na temat liczby pogrzebów oraz zarejestrowanych urodzin, moglibyśmy powiedzieć więcej o stanie religijności mieszkańców diecezji sosnowieckiej. Samo zestawienie liczby pogrzebów i chrztów mówi nam jedynie o postępującym procesie starzenia się społeczeństwa, spadku liczby urodzeń. Jeszcze mniejszą wartość dla diecezji mają wskaźniki autodeklaracji wiary, praktyk religijnych oraz zwyczajów kulturowych i kulturowo-religijnych, bez zaznaczenia, jakiego okresu dotyczą. Wskazanie jako źródła informacji badań własnych tak naprawdę niczego nie wyjaśnia, zwłaszcza w odniesieniu do danych na temat parafii i dekanatów diecezji sosnowieckiej.

Symptomy kryzysu w omawianym regionie zostały opisane także w dwóch innych rozdziałach. Pierwszy z nich dotyczy Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Sosnowieckiej z siedzibą w Częstochowie. Wyraźnym tego potwierdzeniem jest spadek liczby powołań w diecezji, z 81 w roku akademickim 1992/93 do 31 – w roku akademickim 2015/2016. Jak się wydaje, niewielki wpływ na ten spadek miało przeniesienie siedziby seminarium z Krakowa do Częstochowy. Dane liczbowe

potwierdzają ścisłą korelację powołań z charakterystyką aktywności religijnej. Prawie połowa kandydatów do stanu duchownego (113) pochodzi ze wsi oraz z miast liczących do 20 tysięcy mieszkańców. Na powołanie wpływ mogły mieć również wykształcenie rodziców, stan rodziny, ale dane tabelaryczne nie pozwalają na daleko idące wnioski, gdyż nie wiadomo, z jakiego okresu pochodzą. Ponadto nie jest jasne, czy dotyczą tylko nowo przyjętych seminarzystów, czy też wszystkich.

Więcej o religijności i życiu religijnym w diecezji sosnowieckiej zdaje się mówić prezentacja stanu katechezy, niestety również jednowymiarowa, gdyż ograniczona tylko do roku szkolnego 2015/2016. Najbardziej interesujące są w tym względzie dane dotyczące odsetka uczniów uczęszczających na lekcje religii. Nie ma tu wprawdzie zaskoczenia, ale też statystyki nie dają powodu do niepokoju, nawet w liceach ogólnokształcących, gdzie odsetek ten jest najniższy (81%). Wartość tych danych łatwo dałoby się zweryfikować poprzez podanie liczby bierzmowanych w badanej zbiorowości i uczniów uczęszczających na lekcje etyki. Obraz ten stałby się pełniejszy, gdyby był spójny z przekazem płynącym z poprzednich rozdziałów, a analiza zostałaby pokazana w układzie terytorialnym administracji kościelnej.

Instrytuty życia konsekrowanego to temat godny odrębnego opracowania. To swego rodzaju „sól” diecezji sosnowieckiej, świadectwo ewangelicznego charakteru Kościoła o decydującym znaczeniu dla jego misji, co za adhortacją Jana Pawła II pt. *Vita consecrata* podkreślają Z. Jacuński i W. Świątkiewicz. Deklarują gotowość przybliżenia jego oblicza, po czym po trzystronicowym wprowadzeniu pióra ojca Szczepana Praškiewicza ograniczają się do wykazu męskich i żeńskich zakonów działających na terenie diecezji. To stanowczo za mało nie tylko jak na jubileuszowe wydawnictwo, ale również na pracę naukową, od której oczekujemy syntezy zebranych wiadomości. Z całą pewnością na większą uwagę zasłużyły zwłaszcza niektóre z nich, jak Zgromadzenie Sióstr Karmelitanek

Dzieciątka Jezus, powołane do życia w 1921 r. w Sosnowcu przez Teresę Kierocińską, kandydatkę do grona błogosławionych Kościoła rzymskokatolickiego. Już przez to znaczenie zakonu wykracza daleko poza granice lokalne.

Uczucie niedosytu przynosi również rozdział 9 poświęcony działalności charytatywnej w diecezji, zwłaszcza że jest to jeden z priorytetów posługi duszpasterskiej. Tematowi temu poświęcono tak naprawdę zaledwie trzy strony, z których można wprawdzie poznać główne inicjatywy podejmowane przez Caritas diecezji sosnowieckiej (opieka nad bezdomnymi, bezrobotnymi, dziećmi, osobami wykluczonymi społecznie, pomoc żywnościowa), ale po raz kolejny opisowi brakuje dwudziestoletniej perspektywy, która jest przecież imperatywem badawczym tej książki.

Publikację o diecezji sosnowieckiej będącej zbiorem refleksji na temat roli Kościoła we współczesnym społeczeństwie, widzianych z perspektywy papieży, kolejnych biskupów diecezjalnych oraz socjologów, kończą uwagi pasterzy Kościoła. Wypowiedzi te obrazują bieżące zadania instytucji oraz te, przed którymi stoi Kościół w Polsce po 1989 r. Opinie socjologów przynoszą diagnozę procesów społecznych, którym uległo społeczeństwo polskie po 1989 r., nie zawsze pozytywnych dla Kościoła (atrofia moralna, kulturowy brak zaufania, anarchizacja życia społecznego). W tym kontekście niezmiernie istotna jest odpowiedź na pytanie o skutki zmian społecznych w Polsce dla Kościoła jako całości oraz dla jego poszczególnych diecezji, w tym sosnowieckiej. Odpowiedź, jaką otrzymaliśmy, między innymi za pośrednictwem wypowiedzi arcybiskupa częstochowskiego Stanisława Nowaka, jest dość lakoniczna, gdyż dotyczy ogólnie znanych symptomów wynikających z wiedzy historycznej i aktualnej na temat oblicza diecezji, silnie zurbanizowanej i uprzemysłowionej, co przekłada się na spadek religijności.

Zakończenie w tym kształcie jest w istocie bardziej programem dla przyszłości aniżeli podsumowaniem dokonań diecezji w latach 1992–2017. Dzieło zostało

wyposażone również w skromny aneks zawierający wykaz dokumentów papieskich i biskupich dotyczących funkcjonowania diecezji oraz słownik ważniejszych terminów użytych w publikacji. Obszerna bibliografia daje możliwość zapoznania się ze stanem dotychczasowych badań nad dziejami diecezji sosnowieckiej, tym bardziej iż książka nie zawiera osobnego rozdziału prezentującego stan badań.

Lektura kart księgi jubileuszowej diecezji sosnowieckiej niewątpliwie ujawnia wielostronny dorobek tamtejszego Kościoła. Była to świetna okazja, aby choć skrótowo pokazać jego pełny obraz. Tak się jednak nie stało. Katalog braków i białych plam (nieporuszonych tematów) jest bardzo długi. Wymieńmy kilka z nich: Centrum Edukacji Młodzieży „Kana”, Diecezjalne Centrum Służby Rodzinie i Życiu, Akcja Katolicka Diecezji Sosnowieckiej. Nieobecne na kartach książki są inicjatywy ruchów świeckich. Autorzy pominieli również dorobek naukowy i dydaktyczny diecezji, w tym periodyk „Sosnowieckie Studia Teologiczne”. Niezrozumiałe jest okrojenie dziejów diecezji z tak ważnych wydarzeń, jak wizyta Jana Pawła II w 1999 r. czy Diecezjalne Dni Młodzieży. Na dużo więcej uwagi zasłużyli również biskupi diecezji sosnowieckiej, zarówno Adam Śmigiełski, jak i Grzegorz Kaszak.

W podsumowaniu chcielibyśmy zawrzeć garść uwag o recenzowanej książce jako o dziele wydawniczym i edytorskim zarazem, a tym samym o jego wydawcy, sosnowieckim wydawnictwie Progres. Publikacja została wydana, co trzeba podkreślić, bardzo starannie. Świadczy o tym zarówno strona materialna, jak i kompozycja książki: bardzo dobrej klasy papier czy wysoka jakość materiału ilustracyjnego. Staranność dostrzegamy również w warstwie edytorskiej książki. Przejawia się ona w kompozycji jako takiej, klasycznej, ze wszystkimi składnikami, które się powinny w niej znaleźć: tytułatura, część główna, materiały informacyjno-pomocnicze. Profesjonalizm wydawnictwa wyraża się w umiejętnym,

zgodnym ze standardami doborem i operowaniem krojem pisma, wielkością czcionki, stosowaniem różnego rodzaju ozdobników, np. wytłuszczeń, obecnością żywej paginy, odróżnianiem tekstu głównego od przypisów, zamieszczaniem cytatów, podawaniem źródeł pochodzenia materiału ilustracyjnego. Bardzo dobre wrażenie robi też warstwa językowa książki. Studiując ją, widać nie tylko wkład autorów, ale również redaktorów odpowiedzialnych za przygotowanie manuskryptu do druku. Najlepszym dowodem poprawności językowej jest stosunkowo niewielka liczba dostrzeżonych w książce „literówek”. Publikacja dowodzi jeszcze jednego. Wydawnictwo Progres nie boi się wydawania często bardzo rozmaitych dzieł. Konsekwentnie buduje poprzez repertuar wydawniczy wizerunek instytucji otwartej na potrzeby społeczne.

Tego właśnie dowodem jest wydana książka, którą, mimo wytkniętych w recenzji usterek, pragniemy z przekonaniem polecić czytelnikom interesującym się Kościołem katolickim w Polsce. Zawiera ona najważniejsze informacje o diecezji sosnowieckiej, a przy tym interpretację zjawisk w niej zachodzących. Autorom życzymy, aby w ewentualnym wznowieniu wzbogacili obecny opis o większą dawkę informacji na temat dokonań poszczególnych instytucji działających w diecezji sosnowieckiej, w tym „kościelnych” i świeckich.